

Рустамова Д.А.

**КЫРГЫЗСТАНДАГЫ СОЦИАЛДЫК ЖЕТИМ ЖАНА ЖАШЫРУУН
ЖЕТИМ КӨЙГӨЙЛӨРҮ**

Рустамова Д.А.

**ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНЫХ СИРОТ И СКРЫТЫХ СИРОТ
В КЫРГЫЗСТАНЕ**

D.A. Rustamova

**PROBLEMS OF SOCIAL ORPHANS AND HIDDEN
ORPHANS IN KYRGYZSTAN**

УДК: 316.62

Бул макалада, Кыргызстандагы социалдык жетимдердин жана жашыруун жетимдердин көйгөйлүү суроолору, ошондой эле ошол чөйрөдөгү адаптация, аккомодация жана ассимиляция маселелери каралган.

Негизги сөздөр: адаптация, аккомодация, ассимиляция, социалдык жетимдер, жашыруун жетимдер, социализация.

В настоящей статье, рассматриваются вопросы социальных сирот и скрытых сирот в Кыргызстане, а также трудности адаптации, аккомодации и ассимиляции в данной сфере.

Ключевые слова: адаптация, аккомодация, ассимиляция, социальные сироты, скрытые сироты, социализация.

In this article, the issues of social orphans and orphans hidden in Kyrgyzstan, as well as the difficulties of adaptation, accommodation and assimilation in this area.

Key words: adaptation, accommodation, assimilation, social orphans, hidden orphan, socialization.

Адам коомчулугу азырка шарттын кыйынчылыктары менен социалдык жетимчилик маселесине кездешүүдө жана цивилизациянын ажырагыс элементи катарында коштоп келүүдө. Согуш, эпидемия, жакырчылык жана башка себептер ата-эненин өлүмүн алып келген, жыйынтыгында балдары жетим калышкан. Коомчулукта катмарлардын жаралышы «социалдык жетимчиликти» пайда кылат, качан балдар ата-энесинин камкордугунан ажыраганда, баланы тарбиялоодо же багууга конул коштугунун себебинен балдарынан баш тартышууда.

Жетимчилик - социалдык көрүнүш, ата-энесинин камкордугунан калган балдардын жашоо-турмушун мүнөздөйт. Узак убакыттын ичинде жетимчиликке ата-энеси өлгөн балдарды таандык кылып келишкен. Бирок 20-21-кылымда дүйнөнүн көп өлкөлөрүндө социалдык-экономикалык жактан жана коомдун ан-сезиминин өзгөрүшү менен социалдык жетимчилик пайда болду, бул ата-энесинин баласынан баш тартып таштап кеткендиги менен түшүнүлөт.

Жетимчиликке убактылуу же толук үй-бүлөсүнүн тегерегинен ажырыган жана мамлекет көрсөткөн

жардамга өзгөчө камсыздыкка укугу бар балдар кирет.

Ата-энесинин камкордугунан ажыраган «жетим балдарга кошумча социалдык колдоо көрсөтүү жөнүндө» мыйзам изилденип жаткан көйгөйдү ар тараптан чечүүгө жардам берет.

1. Жетим балдар - экөө тең же жалгыз энеси же атасы өлгөн, 18 жашка чейинки балдар кирет (түз жетимдер).

2. Ата-энесинин камкордугунан ажыраган балдар - экөөнүн тең же жалгыз атасынын же апасынын камкордугунан ажыраган, 18 жашка чейинки балдар кирет. Бул категориядагы балдарга ата-энеси жок же алар ата-энелик укуктан ажырашкан. Бул жакка дагы ата-энелик укуктан четтетилген, дайынсыз жоголгон, жөндөмсүз, дарылануу мекемесинде, жаза тартуу мекемесинде, кылмыштык иштерди кылгандыгы үчүн эркинен ажыратуу жазасын алган ата-энелер кирет.

Ата-энеси тарбия берүүдөн, алардын укуктарын, кызыкчылыктарын коргоодон баш тарткан балдар, мыйзамдын тартибинде түзүлгөн дагы башка себептер менен ата-энесинин камкордугунан ажыраган балдар жетим деп саналат. Жетим - балдар категориясынан эн негизги болууга, ата-энелери коомчулукта терс журум-турумдарынын натыйжасында ата-энелик укуктан ажырагандар («социалдык жетимчилик») [1].

Социалдык жетимдик – бул ата-энеси бар балдар, бирок алар ата-энелик укуктан ажыраган, оорукчан, анын ичинде психикалык жактан ооругандар, аракеч, наркомания кирет. Ата-энеси ар кандай себептер менен тыштап кеткен жетим балдар чон группага бөлүнөт (көпчүлүгү жесир аялдар, никесиз төрөлгөндөр, ошондой эле психофизикалык өнүгүү жактан кемчилиги бар ата-энелер керет).

Окумуштуулар «жашыруун жетимчилик» категориясын бөлүп чыгарууда, мамлекеттен балдардын абалы жашырылган жана көп убакыттан бери жардам алышпайт. Жакыр же начар жашаган кээбир балдар өзүлөрүнүн үйүн таштап кетишет.

Жыйынтыгында социалдык жетим – бул биологиялык жактан ата-энеси бар балдар, бирок алар ар кандай себептерден улам балдарын тарбиялашпайт жана камсыздык, камкордук көрсөтүшпөйт. Мындай учурда балдарды камсыздоодо мамлекет өзүнө алат.

Бул жерде балдар, ата-энеси юридикалык жактан укутарынан ажыратылган эмес, бирок факт боюнча өз балдарына камкордук жасашпайт.

Жетимчилик баланы курчаган социалдык коомчулуктан, жакшы жакта өсүп жаткан өзү менен тең балдар менен эмоционалдык жактан байланышын талкалайт, жана физикалык, социалдык, психикалык жактан өнүгүүсүнүн жайлатат жана бузат.

Азыркы убакта, кыргыз коомчулугунун аңсезиминде социалдык жетимчилик көрүнүшүнүн жалпы комплекстүү себептер менен байланыштырышат: саясаттык, социалдык, медициналык, психологиялык жана башка себептер менен. В.С Мухинайдын ою боюнча социалдык жетимдин пайда болуу себептери табият катаклизмдер (катастрофалар, ачарчылык ушул сыяктуу) жана социалдык силкинүүлөрдөн – согуш, эл аралык конфликтерден, качкындар, аргасыз жер которуу көйгөйлөрдөн келип чыгат. Социалдык жетимчиликке анын ою боюнча төмөнкүлөр таандык.

- Ата-энелердин (көпчүлүгү энеси) өз эрки менен жашы жете элек баласынан баш тартышат, көпчүлүк учурда жаны төрөлгөн баласын төрөт үйүнө таштап кетишет.

Баладан баш тартуу юридикалык жактан – укуктук акт официалдуу түрдө юридикалык документтер менен такталат. Ата-энеси (энеси) үч айдын ичинде өз чечимин өзгөртө алат жана бала кайра үй-бүлөсүнө кайтарылып берилет.

- Аргасыздан үй-бүлөсүнүн баласын укугун жашоосун кызыкчылыгын коргош үчүн ата-энесин ажыратат. Көбүнчө жакыр үй-бүлөдө ата-энеси ичимдиктен жөндөмсүз туура эмес жашоо алып баргандар. Ата-энелик укуктан ажыратуу – бул укуктук акт, юридикалык документ жана соттун чечими менен ишке ашырылат.

Социалдык жетимдик төмөнкү шартка кирет.

1. социалдык-экономикалык: жумушсуздук, турак-жай алалбагындыгынын айынан, материалдык жактан жашоо денгээли төмөндөшү, баалардын өсүшү, үй-бүлөнүн кедейчилиги, жаш үй-бүлөлөрдү экономикалык жактан колдоо жоктугунан.

2. Үй-бүлөлүк кризис: үй-бүлөнүн кулашы, никесиз балдардын саны көбөйүшү, эрте эне болуу, үй-бүлөдө аракеттердин, наркомандардын көбөйүшү, укук бузгандардын өсүшү (ата-энелери түрмөдө жазасын өтөп жаткан учурда, балдары балдар үйүндө болушат).

3. педагогикалык жактан туруксуздуугу: салтты жоготуу, балдарды көзөмөлсүз калтыруу, коомчулукта үй-бүлөнүн баалылууга төмөндөшү, билим системасында тарбия жагынан төмөндөшү, балдардын укугун бузуу жана айосуз мамиле жасоо.

4. билим системасында тарбия потенциалы төмөндөшү: окуу жагынан начардыгы, окуудан тышкаркы иштердин солушу.

5. так укуктук нормаларды мамлекеттик саясатта эффективдүү түрдө иштелип чыкпагандыгы.

6. жашаган жеринде өспүрүм балдардын ата-энелер менен тарбиялык иштердин жоктугу.

7. моралдык адеп-ахлактын салты кабыл албаган, жаштардын арасында субкультуранын көбөйүшү.

8. массалык маалыматтар каражаттарында жаш муунга тийгизген таасирлердин көбөйүшү. Жыйынтыгында – жаш муундун бузулушу, балдардын жана жаштардын баалуктарын массалык маалымат каражаттары аркылуу тараттуу.

9. укук жана балдарга укук жактан жардам берүү жагынан кызматтардын жетишсиздиги [2].

Жогоруда айтылган шарттардан социалдык жетимчилик пайда кылгандардын биринин негизи, азыркы үй-бүлөдөгү негизги кризис. Азыркы үй-бүлөдөгү кризис өлкөдөгү балдардын абалынан терс таасирин тийгизет, бул социалдык жетимчилик жана атайын мекмелердин өсүшүнө алып келди. Мисалы, балдар үйү жана мектеп интернаты. Алардын көбөйүшү башкы койгой болду.

Үй-бүлө бала үчүн негизги группа аны менен бирге ал калыптанат жана андагы көз караштарды салттарды журум-турумдарды жана пикир алышууну сактайт. Үй-бүлөнүн таасиринде баланын кетиши шарт боюнча ата-энеси менен баланын ортосундагы начар байланышы күчтүү тышкы таасирлер тийгизет. Тилекке каршы мамлекеттик мекемеде тарбияланган үй-бүлөлүк тажырыйбасы жок жетим балдар ошонун себебинен көпчүлүк учурда өздөрү жана торолгон балдарын мамлекеттик багууга ташташат.

Азыркы жаштарда эң негизги ролду акселерациондук процесстер жана жашоо шартынын өзгөрүшү жыныстык жашоонун башталышы буга себеп коомдогу никеге чейинки жыныстык катнаштарга чыдамдуулук менен мамиле кылуусу жылдан жылга өспүрүм кыздардын арасында кошбойлуулуктун өсүшү ошонун жыйынтыгында социалдык жетимдердин саны көбөйүүдө.

Энелердин өздөрү жаны төрөгөн балдарынан баш тартуусу – жайылтылган социалдык көрүнүш. Энелик журум турумунда социалдык факторлордун калыптанышынын ролу эң чон жана ачык-айкын болгондуктан көп изилдөөчүлөр социалдык жетимдин себептерин түздөн түз талаш- тартыш көйгөйгө алып келишет.

Беличева С.А. аялдардын жаны төрөлгөн балдарын таштоо себептерин 2 топко бөлөт. Алардын бири жашоо шартынын татаалдыгы (акчанын жоктугу, турак жай ата-энелери кабыл албоосу атасынын баласынан баш тартуусу). Башка топ анык психикалык жактан жетишпегендигинен психалык жактан жардамга муктаж. Тактап белгилегенде эки группанын ортосунда так чек жок. Кээ бир аялдарды бөлүп айтканда балдарынын тубаса жетишпегендиктеринин себеби кошбойлуу кезинде балага көңүл жок болгондугу [3].

Балдарын таштап кеткен энелердин көпчүлүгү көнүмүш адаттарды кайталайт себеби алардын ата-энеси тирүү кезинде ташталган. Баштаптуу түрдө социалдык жетишпеген үй-бүлөлөрдүн ата-энесинен ажыроо кубулуштары байкалууда.

Адабияттар:

1. Бреева Е.Б. Дети в современном общ.- М., 1999. с - 21.
2. Лишенные родительского попечительства: Хрестоматия: Учеб. Лб7 пособие для студентов пед. ун-тов и ин-тов/ Ред.-сост. В.С. Мухина.- М.: Просвещ., 1991.-223 с.
3. Беличева С.А. Основы превентивной психологии. - М.: Редакционно-издательский центр Консорциума "Социальное здоровье России",1994.
4. Салморбекова Р.Б. Методы государственного регулирования в социальной сфере: учеб.-метод. Пособ.для студ. вузов по спец. «Социальная работа»– Б.,2010. – 120 с.

Рецензент: д.соц.н., доцент Салморбекова Р.Б.
